

УДК 373.3:37.016:003-028.31

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.13>**О. Ф. Фурман**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБОМ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

У статті визначено емоційний інтелект як складову частину інтелектуального потенціалу людини, розкрито його значення для саморозвитку особистості. Стверджено, що він не тільки не заважає розвиватися людині розумово, а й навпаки, співіснує з ним, задає правильний вектор розвитку, захищає і мотивує особистість.

Зазначено, що уроки літературного читання є потужним засобом формування емоційного інтелекту в початковій школі, оскільки саме через мистецтво літературного слова, залучення дитини до світу книги, глибокий аналіз текстової інформації формується емоційно-чуттєвий досвід школяра. Заглиблюючись у змістову інформацію тексту, учні спроможні розпізнати емоції персонажів, пояснити причину їхньої емоційної реакції, висловити своє ставлення до подій, зрозуміти вплив емоцій на подальше їх розгортання, спрогнозувати подальший розвиток сюжету.

Визначено, що художній текст треба розглядати як засіб, що допоможе пояснити дитині складні поняття життя через художні образи, сформувати більш раціональну емоційну відповідь на можливі вчинки людини. Глибоке проникнення в художній текст, емоційний стан персонажів допомагає зрозуміти мотиви їх вчинків, виробити власне ставлення до прочитаного, формує здатність співпереживати героям, емпатійні здібності школярів.

Доведено, що використання емоджі допомагає унаочнити, матеріалізувати, візуалізувати абстрактні поняття на позначення емоційних станів людини, це засіб невербального вираження почуттів, що сприяє глибшому усвідомленню внутрішнього світу персонажів, наближає процес літературного аналізу до життя. Стверджено, що використання методу проєктів сприяє глибшому розумінню змістовно-підтекстової інформації, формуванню читацької, інформаційної, емоційно-етичної, мовно-комунікативної компетентностей.

Ключові слова: емоційний інтелект, літературне читання, аналіз художнього твору, уміння конструктивно керувати емоціями, емоційно-чуттєвий досвід школяра, емпатія, емоджі, метод проєктів.

Постановка проблеми. Поняття «емоційний інтелект» не є цілком новим для українського педагогічного простору. Його змістове наповнення віддавна осмислювали як учителі-практики, науковці, так і батьки, які в процесі виховання власної дитини замислювалися над складниками її успішності в майбутньому, процесом підготовки до життя в суспільстві. Оперуючи поняттями «впевненість у собі», «самоповага», «емоційна стабільність», «емпатія», «мотивація» тощо, ми наближалися до розуміння цього феномена і вивели його з площини психології, увівши і до педагогічної системи.

Коріння досліджень емоційного інтелекту простежують у роботі Чарльза Дарвіна, який вказував на важливість емоційного вираження для виживання, а також для адаптації. Науковці на початку ХХ століття висловлювали думку, що одних інтелектуальних здібностей замало для самовираження, самостановлення людини. Так, Говард Гарднер увів ідею множинного інтелекту, окремо розглядаючи міжособистісний інтелект (здатність розуміти наміри, мотиви і бажання інших людей) і

внутрішньоособистісний інтелект (здатність зрозуміти себе, оцінити свої почуття, страхи і мотиви). Він зазначив, що традиційні показники інтелекту, такі як IQ, не в змозі повністю пояснити когнітивні здібності та особливості людини [1].

Отже, бути розумним – значить не лише мати хорошу пам'ять, уміти аналізувати й синтезувати, виділяти істотні ознаки поняття тощо. Емоційний інтелект – складова частина інтелектуального потенціалу людини. Він не тільки не заважає розвиватися людині розумово, а й навпаки, співіснує з ним, задає правильний вектор у розвитку, захищає й мотивує жити. Хоча «емоцію» й «рацію» є протилежними поняттями, вони не можуть існувати ізольовано. Контрольована розумом «правильна» емоція (чи навпаки) сповнюють життя людини сенсом буття, допомагає уникнути помилок, бути успішним, самореалізовуватися.

Філософія Нової української школи мотивувала переглянути підходи до знань, умінь і навичок випускника початкової школи. Поряд із ключовими компетентностями Державний стандарт початкової освіти орієнтує вчителя на наскрізні

вміння, серед яких – уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми. Такі якості є спільними для всіх ключових компетентностей, є складниками, на нашу думку, загального поняття емоційного інтелекту. Державний стандарт подає їх поряд із таким умінням, як здатність логічно обґрунтовувати позицію, що підтверджує нашу думку про взаємозв'язок цих понять.

Потужним засобом формування емоційного інтелекту в початковій школі є уроки літературного читання. Саме через мистецтво літературного слова, залучення дитини до світу книги, глибокий аналіз текстової інформації (як художньої, так і науково-навчальної) формується емоційно-чуттєвий досвід школяра, що є однією із складових частин загальної мети вивчення мовно-літературної освітньої галузі, визначеної Стандартом початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування емоційного інтелекту на уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі активно розглядається в науково-методичній літературі (І. Сухопара, А. Степаненко, Л. Груша, С. Курносова, Ю. Найда, В. Науменко, О. Савченко, Ю. Савченко, Р. Шиян, М. Шпак та ін.). Дослідники вказують на важливість формування емоційного інтелекту для особистісного становлення молодшого школяра, визначають високий потенціал уроків літературного читання в його формуванні, розкривають технологію розвитку емоційного інтелекту молодших школярів засобами гри тощо.

Мета статті – на прикладі аналізу літературного твору визначити шляхи формування емоційного інтелекту на уроках літературного читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. За нашими спостереженнями, під час аналізу художнього твору будь-якого жанру на уроках літературного читання учень(-ця) початкової школи засвоюють назви емоційних станів людини (сум, страх, спокій, урівноваженість, радість, безнадія тощо), аналізуючи вчинки героїв, усвідомлюють глибинний зміст зазначених абстрактних понять, проникають в емоційний стан літературних персонажів, установлюють причинно-наслідкові зв'язки між подіями.

Заглиблюючись у змістову інформацію тексту, учні спроможні розпізнати емоції персонажів, пояснити причину їхньої емоційної реакції, висловити своє ставлення до подій, зрозуміти вплив емоцій на подальше їх розгортання, спрогнозувати подальший розвиток сюжету. Спираючись на події художнього твору, дітей треба вчити, як давати раду своїм емоціям, як допомогти собі та іншим людям розв'язати духовні проблеми.

Емоційна реакція виникає в читача на художнє слово, насамперед поетичне, розвиток події в

тексті, на опис історичної епохи, картин природи, вчинки літературних персонажів, біографію письменника тощо. Молодший читач здатний до співпереживання, він захоплюється розвитком сюжету. Художній текст треба розглядати як засіб, що допоможе пояснити дитині складні поняття життя через художні образи, сформувати більш раціональну емоційну відповідь на можливі вчинки людини. Разом з учителем школярі можуть засудити, схвалити дії літературного персонажа, узагальнити, взяти за приклад. Враження від літературного твору діти можуть пронести через усе своє життя.

Так, під час опрацювання оповідання Г. Ткачук «Гойдалка під кленом», уміщеного в хрестоматії сучасної дитячої літератури [2], діти разом з учителем можуть дійти висновку: кожен має право на помилку, важливо своїми переживаннями ділитися з батьками (або дорослими, яким ви довіряєте), які є друзями дитини. Рідні (або люди, яким ти довіряєш) завжди допоможуть, розрадіть.

Важливо, щоб таку сучасну проблему співжиття дитини й дорослого, яка не прочитується, а домислюється у творі, побачили, осмислили учні(учениці) під час аналізу.

Складання пам'ятки «**Якщо ти зробив помилку...**» може стати проектом – підсумком роботи над текстом. На підготовчому етапі створення проекту з'ясуємо змістовно-підтекстову інформацію оповідання, розуміння проблематики твору. Можливі такі питання для аналізу:

- Для чого Марків дід висаджував квіти між деревами на майданчику?
- Чому Ніна розтоптала квіти?
- Як автор ставиться до вчинку дівчинки? Підтвердіть думки словами з тексту.
- Якого віку дівчинка Ніна? Доведіть словами з тексту.
- Чому Ніна *крадеться* до кімнати батьків (її мучить сумління, аналізуємо смисловий відтінок дієслова)?
- Як ставляться батьки до дитини після її вчинку? Якою була сім'я (доведіть словами з тексту)?
- Як характеризує дітей той факт, що діти гойдаються разом, чи прямо про це говорить автор (широка гойдалка)?
- За допомогою яких слів передається політ дитини на гойдалці у височину? Виберіть дієслово, які передають цей політ.
- Що спільного між зачином і кінцівкою тексту?
- Що робив Марків дід на початку і наприкінці твору, як він змінив своє ставлення до дівчинки?
- Чому дівчинка називає квіти дельфінами? (Мовна гра – (дельфіній (назва рослини) – дельфін) важливий прийом створення образу дитини, який дає змогу нам проникнути в її уяву, яка оживлює реальний світ, робить його казковим. Світ природи для Ніни живий, якому можна завдати болю).

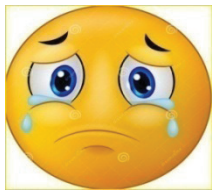
- Зверніть увагу, як змінюється психологічний стан дівчинки. Допомогаємо розгадати емоції, задіявши мову тексту. Пропонуємо вибрати потрібне емоджі (смайлик – зображення або піктограма, що передає вираз обличчя та жести і зображується у вигляді обличчя та людей), яке ілюструє емоцію людини, назвати чи описати її.

- Чи потребує Ніна допомоги? Чому? Якої?

Гойдалка під кленом широка. Ми з Марком поміщаємося на ній удвох. Ми літаємо – а з вікна на нас дивиться Марків дід і махає рукою. Ми літаємо – а за парканчиком ростуть квіти. Ми літаємо – а попереду ціле літо, і понад хмарами стрибають сині й блакитні дельфіни.

- Ніна радісна, щаслива.

- Ніна сумує від того, що випадково розтоптала квіти.

- Ніна не знає, що робити, розгублена, їй потрібна підтримка. Вона роздумує, їй потрібна допомога.

- Проблема Ніни розв'язана! Вона спокійна і врівноважена: з допомогою батьків дівчинка знаходить рішення проблеми.

- Ніна знову сповнена щастям! *Ми літаємо – а за парканчиком ростуть квіти. Ми літаємо – а попереду ціле літо, і понад хмарами стрибають сині й блакитні дельфіни.*

Узагальнювальне слово вчителя: у кожній людині – малої й дорослої – можуть виникнути проблеми в житті. Їх можуть спричинити люди, з якими ви спілкуєтесь, обставини життя або й самі ви. Однак ніколи не потрібно залишатися на самоті, особливо дитині. Я вам раджу в такій ситуації подумати, кому з дорослих ви довіряєте і хотіли б розповісти про ситуацію, звернутися до них за допомогою. Пропоную вам побути психологами – розробити пам'ятку для дітей вашого віку «Якщо ти зробив помилку...». Подумайте, чи важливу справу зробимо ми, якщо виконаємо це завдання? Кому потрібні такі рекомендації?

1. Етап планування роботи над пам'яткою.

Клас учитель(-ка) об'єднує в групи. Учитель(-ка) разом з учнями обговорюють ситуації:

1.1. Вибери варіант розв'язання ситуації, який, на вашу думку, є правильним:

Уяви таку ситуацію: Василько, граючи з друзями, випадково розбиває м'ячем вікно в автомобілі сусіда. Що зробив би ти на місці хлопця?

А. Утік.

Б. Звинуватив когось іншого.

В. Визнав провину і розповів батькам про ситуацію.

Г. Розказав сусідові про те, що сталося.

2.2. Пригадай помилку, якої ти припустився впродовж останнього року, та дай відповіді на запитання.

- У чому полягала твоя помилка? Якою була твоя реакція (емоція)?

А. Я нікому про неї не сказав.

Б. Я звинуватив когось іншого.

В. Я відразу її визнав.

2.3. Проаналізуй свої почуття, емоції: якщо ти не визнав своєї помилки, то як потім почувався?

1. Чудово! Я вийшов сухим із води!

2. Мене мучило сумління. Треба було розповісти правду.

- Як було б краще повестися в цій ситуації?

- Який урок ти взяв із цієї помилки?

2.4. Як ти вважаєш?

- Чому дехто не хоче визнавати свої помилки?

- Що люди думатимуть про тебе, якщо ти постійно будеш намагатися приховати свої помилки?

- А якої думки вони будуть про тебе, якщо ти визнаватимеш свої провини? [3].

2.5. Як ти вважаєш?

- Хто може допомогти дитині, якщо вона припустилася помилки?

2.7. Як ти вважаєш?

- Чи є ідеальні люди, які ніколи не робили помилок у житті?

2.6. Як ти вважаєш?

- Чи можна приховати помилку?

2. Етап виконання проєкту. Учні(учениці) виконують поставлені завдання, досягають результату, готуються презентувати свою роботу.

Можливий варіант виконання проєкту (пам'ятки):

1. Пам'ятай: на світі немає ідеальних людей, кожен має право на помилку.

2. Приховати помилку не можливо: прийде час – про неї дізнаються.

3. Чесну людину гризуть докори сумління, тому краще про свою помилку розповісти.

4. Не бійся звернутися до дорослих! Найкращі твої розрадники – батьки або люди, яким ти довіряєш.

5. Твоя емоція після зробленої помилки.

6. Твоя емоція, коли ти отримав допомогу.

7. Яке це щастя – бути спокійним, врівноваженим, щасливим, жити в злагоді зі своєю совістю.

3. Етап презентації проєкту. Учні(учениці) презентують свою роботу на уроці.

4. Етап підбиття підсумків. Учитель(-ка) разом з учнями зазначає позитивні та негативні моменти, формує конкретний висновок. Можливе колективне редагування пам'ятки.

Учитель(-ка) пропонує дітям виступити з презентацією своїх проєктів перед своїми однолітків або випустити стінгазету, написати допис до газети чи на сайт школи. З групового такий проєкт може перерости в колективний довготривалий.

Висновки і пропозиції. Глибоке проникнення в художній текст, емоційний стан персонажів допомагає зрозуміти мотиви їх вчинків, виробити власне ставлення до прочитаного, формує здатність співпереживати з героями, емпатійні здібності школярів. Використання емоції допомагає унаочнити, матеріалізувати, візуалізувати абстрактні поняття, це засіб невербального вираження почуттів, що сприяє глибшому усвідомленню внутрішнього світу персонажів, наближає процес літературного аналізу до життя, оскільки в реальному світі діти активно використовують такі позначення. Метод проєктів під час роботи над твором допомагає поглибити розуміння авторського задуму твору, сформувані в учнів/учениць власне ставлення до прочитаного, не нав'язуючи свої думки через діалог з автором. Учні(учениці) висловлюють своє розуміння подій, образів, проблем у тексті. Тим самим навчаємо читати вдумливо, зрозуміти змістовно-підтекстову інформацію, виступати перед аудиторією, використовувати вербальні й невербальні засоби впливу на аудиторію, формуємо читацьку, інформаційну, емоційно-етичну, мовно-комунікативну компетентності.

Список використаної літератури:

1. Емоційний інтелект. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82
2. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Т. Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
3. Що робити, якщо я вчинив помилку? URL: <https://www.jw.org/finder?wtlocale=K&docid=1102015824&srcid=share>

Furman O. Formation of emotional intellect of elementary school students by means of literary reading

The article defines emotional intellect as an inalienable part of a person's intellectual potential, reveals its significance for personal self-development. It is stated that it does not interfere with a person's development mentally, but on the contrary – coexists with it, sets the correct vector of development, protects and motivates the individual.

It is noted that literary reading lessons are a powerful means of forming emotional intellect in elementary school, because the emotional and sensory experience of students is forming through the art of literary words, involving the child in the world of the books, deep analysis of textual information. Going deeper into the

---

semantic information of the text, students are able to recognize the emotions of the characters, explain the reason for their emotional reaction, express their attitude to events, understand the influence of emotions on their further development, predict the further plot development.

It is determined that the imaginative writing should be considered as a means to help explain to a child the complex concepts of life through artistic images, to form a more rational emotional response to possible human actions. Deep penetration into the imaginative writing, the emotional state of the characters helps to understand the motives of their actions, to develop their own attitude to what is read, forms the ability to empathize with the characters, the empathic abilities of students.

It is proved that the use of emoji helps to clarify, materialize, visualize abstract concepts to denote emotional states of a person, it is a means of nonverbal expression of feelings, which contributes to a deeper understanding of the inner world of characters, brings the process of literary analysis closer to life. It is stated that the use of the project method contributes to a deeper understanding of the content and sub-textual information, the formation of reading, information, emotional and ethical, language and communication competence.

Key words: *emotional intellect, literary reading, analysis of the imaginative writing, ability to constructively manage emotions, emotional and sensory student's experience, empathy, emoji, project method.*